

JANIS

TEMA ELU JA MUUSIKA

HOLLY GEORGE-WARREN

Tõlkinud Lauri Liiders

Originaali tiitel:
Holly George-Warren
Janis: Her Life and Music
Simon and Schuster, 2019

Toimetanud Siiri Soidro
Kujundanud Tõnis Kipper

Copyright © 2019 by Holly George-Warren
Kõik õigused kaitstud.
Tõlge eesti keelde © Lauri Liiders ja Tänapäev, 2020
ISBN 978-9949-85-695-4
www.tnp.ee

Trükitud AS Printon trükikojas

*Mu hingekaaslasele Robert Burke-Warrenile
ja mu inspiratsiooniallikale Jake Warrenile*

Sisukord

Sissejuhatus	9
Peatükk 1. Rajaleidjate sugu	15
Peatükk 2. Poisitar	29
Peatükk 3. Põnevuseotsija	43
Peatükk 4. „Biitnikunäss“	57
Peatükk 5. „18 ja omadega perses“	75
Peatükk 6. Tülitekitaja	93
Peatükk 7. Walleri oja poiss	101
Peatükk 8. Bluusilaulja	121
Peatükk 9. Spiidifriik ja laupäevaõhtune pettus	137
Peatükk 10. Texase naistudeng	153
Peatükk 11. Big Brotheri tibilaulja	179
Peatükk 12. „Minu põlvkonna iidol“	205
Peatükk 13. „Haight-Ashbury esimene plakatitüdruk“	227
Peatükk 14. Naine kuulsuse lävepakul	263
Peatükk 15. „Teisel avenüül sündis rokistaar“	287
Peatükk 16. Kozmiline masendus	319
Peatükk 17. Pärl	357
Tänuavaldused	401
Viited	409
Bibliograafia	459
Laulusõnade õigused	469

SISSEJUHATUS

Ära müü end maha. Muud sul ju pole.
JANIS JOPLIN

Nashville'is on leitsakuline septembriõhtu ja Ruby Boots on Basement Easti laval ja annab valu oma elektrikitarrile, lastes tulla Janis Joplini lool „Piece of My Heart“. Käes on 2018. aasta „Americanafest“ – too kuuapäevane muusikakonverents ja festival toimub igal aastal ja seekord avaldatakse austust 1968. aasta albumitele ning valituks on osutunud ka Big Brother & the Holding Company läbilöögialbum „Cheap Thrills“. Boots, kes on sündinud Bex Chilcottina Perthis Austraalias, armus Janis Joplini muusikasse lapsepõlves, kui maakera kuklapoolel üles kasvas, ja pole ka ime, sest Janise häälest kostvat vastupandamatut hingevalu pole vähendanud ei aeg, kaugus ega isegi surelikkus. Publik pressib end lavale üha lähemale, olles võlutud loo toorest, kuid kartmatust inimlikkusest – nagu juhtus ka siis, kui Janis seda viiekümne aasta eest esimest korda ette kandis.

„Americana“ muusikaauhindade tseremoonia toimub Rymani auditoriumis (kunagi oli see koduks Grand Ole Opryle*) ja seal

* Iganädalane kantrimuusika lavakontsert raadio jaoks, mida on Nashville'is korraldatud alates aastast 1925. Tegu on vanima seni jätkuva raadiosaatega USA eetrijaloos. – Siin ja edaspidi tõlkija märkused.

astuvad lavale paljud Janise järgijad: laulja, laulukirjutaja ja muusikaaktivist Rosanne Cash, kes on Janise fänn teismeliseeast peale, võidab auhinna „Sõnavabadus muusikas“; k.d. lang, pärit Albertast Kanadas, kes tuli oma lesbilisusega avalikkuse ette 1980-ndatel, saab teerajaja auhinna. Tuntud lauljad Brandi Carlile, Margo Price ja Courtney Marie Andrews on kõik mitme auhinna nominendid ning nendegi sütitavates esinemistes võib märgata Janise mõju.

Enne Janis Joplini liiga lühikeseks jäänud rambivalguses viibimist poleks sellistel muusikutel olnud lihtne leida naissoost eeskuju, kes oleks olnud samaväärne tolle biitnikuga Port Arthuri Texases. Segu enesekindlast muusikuandest, julgest seksuaalsusest ja loomulikust joviaalsusest, mis andis tulemuseks Ameerika esimese naisrokistaari, muutis kõike. Nii mõjutab Janis endiselt uusi põlvkondi ja eri žanrite muusikuid nende soost hoolimata. Kuigi tema raamatuarmastus, terav mõistus ja südamesoov rajada endale tavaline eeslinnakodu ei tulnud fännide jaoks loodud identiteedis kuigi selgelt esile, tasub silmas pidada, et ka need asjad olid tema valikutes olulisel kohal.

Sama võib öelda ka tema kui teerajaja kohta. Kuigi Janise ajastut peetakse üldiselt 1950-ndate rangetest ettekirjutustest vabanemise perioodiks, oli rokkmuusika peaaegu täielikult meeste ala ning Janis pidi silmitsi seisma räige šovinismiga nii peavoolu kui ka kontra-kultuuri ajakirjanduses, nagu ka muusikatööstuse proffide jaheda ja ajuti isegi julmalt mahategeva suhtumisega. Kuid ta jätkas oma teed. Tänu tahtejõule ja andekusele õnnestus tal tõestada, et rokkmuusikas leidub koht ka naissoost muusikutele, laulukirjutajatele ja fännidele. Feminist Ellen Willis, kes töötas 1960-ndatel muusikakriitikuna ajakirjas *New Yorker*, nimetas Janist ainsaks kuuekümnendate kultuuriheeroseks, kes muutis nähtavaks ja avalikuks naiskogemuse isikliku vabanemiseni püüdlisel. Patti Smith, Debby Harry bändist Blondie, Cyndi Lauper, Chrissie Hynde, B-52-si liige Kate Pierson ning Hearti liikmed Ann ja Nancy Wilson kuuluvad nende muusikute sekka, kes nägid Janist oma silmaga. Temas võisid nad tajuda

oma tuleviku võimalusi. Kui Stevie Nicks pääses 2019. aasta märtsis Rock & Rolli kuulsuste halli, ütles ta, et 1960-ndatel Janisega samal kontserdil esinimine muutis ta suhtumist: „Tema side publikuga oli nõnda imeline, et tahtsin teha seda, mida temagi.“

Oma mõju ja kestma jäänud pärandi kaudu püsib Janis Joplin meie muusika ja kultuuri keskmes. Kui vaatame 1960-ndate roki-ajaloo olulisi pöördepunkte, on ta üldjuhul neis alati kohal: Monterey popfestival, võimalusterohke Haight-Ashbury skeene San Franciscos, New York City karmid tänavad, klubid ja stuudiod, Woodstock. Tema elust on tehtud näitusi, teatrietendusi ja filme. Tema esimene sooloalbum, eklektiline ja julgelt uuendusmeelne „I Got Dem Ol' Kozmic Blues Again Mama!“ kõlab praegu sama värskelt kui ilmumisajal 1969. aastal. Tema esinimine Monterey popfestivalil, mille filmitegija D. A. Pennebaker salvestas, saab linastustel ka nüüd uue põlvkonna publiku metsiku aplausi osaliseks ning YouTube'is on seda vaadatud miljoneid kordi.

Kui Janis 1967. aasta juunis Montereys lavale tuli, teadsid vähesed väljaspool San Franciscot tema nime. „Mida see tüdruk endast kujutab?“ imestas Monterey kaasprodutsent Lou Adler. „Kust tema küll välja kargas, säärase välimusega, ja meestest koosneva bändi solist?“ Haight-Ashbury impressaario Chet Helms pakkus selle kohta vihje, kui ta lavale tulevat Janist publikule tutvustas: „Kolm või neli aastat tagasi, kui ma maad mööda ringi hääletasin, kohtasin Texas tibi nimega Janis Joplin,“ teatas ta mitte midagi kahtlustada oskavale publikule. „Kuulsin teda laulmas, ja me hääletasime koos läänerannikule. Sellest ajast peale on paljudgi muutunud, aga täna võin teile uhkusega esitleda lõpp-produkti: *Big Brother & the Holding Company!*“

Janise hämmastav esinimine tol päeval muutis tema elu, nagu ka levimuusika tulevikku. Selleks ajaks, kui nende viieloolise esinemise lõpetuseks oli kõlanud tema teatraalne tõlgendus rütmibluusi- ja bluusilaulja Willie Mae Thornton'i palast „Ball and Chain“, teadsid

tema nime tuhandeid võlutud fännid – nagu ka sajad tummaks löödud ajakirjanikud, kes asusid kärmelt uudist levitama. Tema ülitundeline vokaalstiil mõjutas teisi algajaid lauljaid, sealhulgas Led Zeppelini Robert Planti. Noored naised, kes nägid teda Avaloni ballisaali laval või Bill Grahami korraldatud Fillmore'i kontsertidel, meenutavad seda kogemust senini. Tundus, nagu ta laulaks just neile, jutustades nende lugusid, tundes nende valu, muutes neid vapramaks ja vabastades nad häbist. Janis oli kui kõndiv kimp närvilõpmeid, suutes esile paisata tundeid, mida teised ei osanud või ei tahtnud väljendada, ja tal tuli selle eest lõivu maksta, kuid ta oli selleks valmis.

Janis ei läinud karjääri osas kompromissidele. Ta ei peljanud piire ületada – ei muusikalisi, kultuurilisi ega seksuaalseid. Olles avalikult biseksuaalne ajastul, kui see oli veel seadusvastane, ei kartnud ta vanglat ega hukkamõistu. Sama vaprust oli näha siis, kui kriitikud ja fännid avaldasid nõrdimust tema jultumuse üle loobuda tibilaulja rollist bändis, mida ta pidas end piiravaks – ent ta tegi seda ikkagi. Vaid neli päeva enne surma 4. oktoobril 1970 ütles ta ajakirjanik Howard Smithile: „Oled see, millega lepid.“

Janis Joplin ei leppinud kunagi vähesega. Vanim laps kokkuhoidvas peres, jumaldas ta oma isa, Bachi armastavat salaintellektuaali ja -ateisti konservatiivses naftalinnas. Enne teismeliseiga oli Janis ohjeldamatu poisilik laps, kuid ka arukas, uudishimulik ja andekas kujutav kunstnik ning vanemad julgustasid tema andeid. Keskkooli läks ta siis, kui 1950-ndad olid juba huvitavaks muutunud, ning biitnike põlvkonna ja progressiivsete rassivaadete omaksvõtt võõrandas teda ümbritsevast kogukonnast. Janise esimeseks piire ületavaks sammuks oli valgenahalise tüdrukuna huvituda bluusimuusikast, kuulates seda Mehhiko lahe rannikuala kõrtsides ja vähetuntud plaatidelt. Eakaaslaste põlastusest, mis muutus eriti ilmseks siis, kui ta hakkas riietuma ajakirjast Life nähtud biitnikutüdrukute stiilis, ei saanud ta kunagi lõplikult üle.

Seth ja Dorothy Joplin poputasid oma vanimat last mitmeski mõttes, kuid nemadki hakkasid viimaks võõristama tema mässu-meelsust – neidsamu tunge, mis ta lõpuks kuulsuseni juhtisid. Tähelepanuihas mässajana läks Janis murdeas veel kaugemale, seda nii tärkava seksuaalsuse, roki avastamise kui ka alkoholi ja spiidi tõttu. Haavad, mis tekkisid neil tormilistel aastatel Joplinite kodus toimunud tahtejõulahingute käigus, ei paranenud eal. Suur osa tema edasisest elust oli täis soovi kuhugi kuuluda ja leida igatsetud tähelepanu, kuid samas teadis ta, et parimaks viisiks austada oma perekonna ainulaadsust, millest küll kunagi juttu ei tehtud, oli muusikamaailmas välja paista. Kui ta avastas oma tõeliselt erakordse hääle, aitas see tal kohta leida ja tekitada endale pere aseaine boheemlastest ja muusikutest – esmalt Texases Port Arthuris ja Beaumontis, siis Austinis ja viimaks San Franciscos. Ta nautis elu rõõmsa metsikusega, kuid ei vabanenud kunagi sisimas luuravast pimedusest, mille olid tekitanud üksildus ja sünged fatalism, mille ta oli isalt pärinud. Alkoholi ja narkootikumidega valu tuimestamine muutis kõik hullemaks.

Kirgliku ja erudeeritud muusikuna oli Janisel loomupärane anne, kuid ta pingutas kõvasti selle arendamise nimel, ehkki oma elust juttu tehes jättis ta sageli mainimata, kui palju tööd oli ta täiuse poole püüeldes tegema pidanud. Kui kuulata stuudiolindistusi tema viimaseks jäänud albumi „Pearl“ salvestusprotsessist, siis on selge, et ohjad olid kindlalt tema käes ja ta juhtis kogu ettevõtmist. Ajal, kui naised oma muusikat ise ei kirjutanud, tegi tema tihedat loovkoostööd karmi käe poolest tuntud produtsendi Paul Rothchildiga. Nende sessioonide ajal puhkes Janis kunstnikuna tõeliselt õitsele. Tema ideed – nagu ka erakordne hääl ja soosiva suhtumisega Full Tilt Boogie saatebänd – andsid tulemuseks meistriteose. Pärast seda, kui Janis 1970. aastal kogemata heroini üledoosi tõttu kahekümne seitsme aastaselt suri, sai postuumselt avaldatud „Pearl“ tema edukaimaks ja ajaproovile kõige paremini vastu pidanud albumiks ning singel

„Me and Bobby McGee“ kujunes lõppakordiks karjäärile, mis oli alanud hitiga „Piece of My Heart“.

Janis Joplini unikaalne hääl kõlab praegu sama võimsalt kui 1967. aastal, kui see raadioeetris kostma hakkas. Tänapäeva digimüra taustal tõuseb see paremini esile kui kellegi teise oma ning jõuab otse sinna, kuhu Janis sellega sihtis: sügavale südamesoppi. Tema töö ja elu on olnud inspiratsiooniks paljudele naistele muusika tegemisel ja kompromissitu tee leidmisel: Lucinda Williams, Pink, Amy Winehouse, Carolyn Wonderland, Lady Gaga, Brittany Howard, Alicia Keys, Florence Welch, Grace Potter, Elle King, Melissa Etheridge ja Kesha. Williams kirjutas tema kohta laulu („Port Arthur“), Pink lootis teda filmis kehastada, Wonderland on teinud tema 1962. aasta loost „What Good Can Drinkin’ Do“ suurepärase kaveri, Etheridge aitas tal 1995. aastal jõuda Rock & Rolli kuulsuste halli. Tol õhtul ütles Etheridge: „Kui hing saab vaadata maailma ja tunda valu ja üksildust ja leida sügavalt sisimast hääle sellest laulmiseks, siis saab see hing paraneda.“

Vahest just see on jäänud Janise suurimaks kingituseks meile.

PEATÜKK 1

RAJALEIDJATE SUGU

*Ära kirjuta sellest, mida sa teed;
kirjuta sellest, mida sa mõtled.*

SETH JOPLIN

Janis Joplin pärineb seiklejate suguvõsast: 17. ja 18. sajandi palverändurid, rajaleidjad, jutlustajad, iseseisvus- ja kodusõja sõdurid, asunikud, kauboid, karjakasvatajad ja põllumehed. Nii tema isa kui ka ema suguvõsa mööda saab tagasi minna varaseimate Ameerikasse saabujateni, kes olid pärit Inglismaalt, Šotimaalt ja Rootsist ning maabusid Uus-Inglismaal ja Virginias. Selle suguvõsa harudest leiab inimesi, kes elasid üle laevahuku, indiaanlaste kätte vangi langemist prantslaste ja indiaanlaste sõjas ning vankriretki läbi terve mandri.

„Mina olen rajaleidjate soost,“ uhkustas Janis sõprade ees, kes muretsesid ta joomise ja narkosõltuvuse üle. Vahest pidas ta silmas vanavanaema, keda Janise õde Laura kirjeldas hiljem memuaarides „Love, Janis“: kõva asunikunaine, tugev nii kehalt kui ka vaimult, kelle sisemine veendumus ja usk abikaasasse viis ta piirialadele elama. Kui Janis sügavale sisimasse vaatas, võis temagi leida, et ta ambitsoonid ja rahunu vaim võisid pärineda esivanematelt.

Ta vanemad tutvusid pimekohtingul. Suure depressiooni ajal 1932. aasta detsembris läks üheksateistaastane tudengineiu Dorothy East kohtama tehnikakõrgkoolist välja kukkunud 22-aastase Seth Jopliniga

– see toimus nende kodulinnas Amarillos Texase osariigis. Sarnaselt seiklejatest esivanematele jõudsid ka Dorothy ja Seth viimaks välja tundmatule territooriumile: Ameerika keskklassi, kus nad lootsid elatist teenida pea, mitte kätega, ning istutada ühiskonnas edasi-jõudmise soov oma lastesse, kuigi nende puhul väljendus see üsna eriskummalisel moel.

Dorothy East, vanim neljalapselises perekonnas, kasvas üles vanemate probleemse abielu traumade keskel: too kurb ühendus sõlmiti tillukeses Clay Centeri asulas Nebraska tasandikel. Cecil ja Laura Hanson East rajasid talu äsja loodud Oklahoma osariigis ja 13. veebruaril 1913 sündis neile seal tütar Dorothy Bonita. Ent Laura igatses oma suurt põllumeeste suguvõsa, mis oli jäänud Nebraskasse, ning tema nõudmisel naasti Clay Centerisse, kus Cecil rajas 1920. aastal seafarmi. Haigus hävitas loomad, Eastid läksid pankrotti ja kolisid Hansonite juurde, kus Laura leidis taas sideme fundamentalistliku kristlusega. Cecil rabas üksinda tööd teha Lääne-Texase kiirelt kasvavas Amarillo linnas, kus temast sai kinnisvaraagent, kõva joodik ja naistemees. Kuigi Eastide perekond hakkas Amarillos taas koos elama, kui Dorothy käis keskkooli lõpuklassis, oli selge, et abielu on purunenud.

Ka mitukümmend aastat hiljem vaevasid Dorothyt mälestused vanemate kohutavast sõimust ja ägedatest tülidest, mille järel üritas raevunud ema vahel Nebraskasse tagasi hääletada – jättes maha nii Dorothy kui ka pere nooremad lapsed Gerald, Barbara ja Mildredi. Dorothy jäi laste eest hoolitsema ning Cecil sõitis naisele järele ja tõi ta koju tagasi. Amarillos levisid jutud nende abieluraskustest ja Cecili ringitõmbamisest, mis oli Dorothyle suureks häbiks, ja seega lubas ta endale – tema abielu peab olema õnnelik, et väikelinna keelepeksjatel poleks millestki rääkida.

Muusika sai talle üheks varjupaigaks. Dorothy hakkas lapsena laulma kirikukooris ja kõik väitsid, et tal oli kaunis hääl. Amarillos liitus ta ka kooli luuleklubiga ja osales muusikalides. Amarillo

Globe-News tõstis esile tema osatäitmist operetis „Once in a Blue Moon“: „Dorothy East Kuuleedina oli väärt kiitust, mida talle tema esinemise ajal ja järel igast kandist osaks langes. Tema enesekindlus oli suurepärane ja silmatorkav.“ Dorothy laulis pulmades, Lionsi klubi üritustel ja kohalikel muusikasündmustel. „Minul oli alati peaosa,“ kõneles ta lastele hiljem. „Mu kopsud olid nii tugevad ja ma pidasin hästi viisi. Selles suures auditooriumis suutsin tabada kõrgeid noote ja madalaid noote, [mis jõudsid] viimase reani. Aga see ei mõjutanud minu enesekindlust üldse. Ma ei mõelnud, et olen parim kogu linnas, seda küll mitte.“ Ent ikkagi heietas ta unistust elukutseliseks lauljaks hakata. Isa julgustas Dorothy muusikahuvi, ema aga mitte, kuna lapsepõlves põetud haiguse tagajärjel kuulis ta väga kehvasti.

Ühe Lionsi klubi esinemise järel 1931. aastal märkis kohalik ajaleht, et „aplausi põhjal hinnates oli ta tõeline sensatsioon“, ja et Dorothyt „ülistati järgmise Marion Talleyna“ – too oli teismeline koloratuursopran, kes avastati Kansas Cityst Missouri osariigist ning kutsuti liituma New Yorgi Metropolitan Operaga. Viimaks „üks New Yorgi produktsioonimees“, meenutas Dorothy „kutsus mind kõrvale ja ütles: „Kui tahad New Yorki minna, siis pole mul mingi kunst sulle mõnes etenduses osa leida.““ Aga Laura East laitis selle plaani maha ja olevat Dorothy meenutuste kohaselt soovitanud „minna ärikooli, sest seal õpid kasulikke oskusi ... sul tuleb elatist teenida“. Ka talendiotsija tunnistas, et meelelahutusäri on karm ja pole mõeldud temasugustele.

Mõte New Yorki minekust tundus Dorothyle hirmutav, sest ta ei tahtnud jätkata vanemate kaootilist eluviisi: see oleks ebakindel ja vahest koguni ebasünnis rändurielu. Dorothy ihkas rohkem korda. Kasutades lauljaannet traditsioonilisemal moel, sai ta muusikastipendiumi Texase kristlikku ülikooli, mida oli talle pastor soovitanud.

Esimese kursuse jõulupuhkust kodus veetes tutvus ta Sethiga. Tema isa oli Seeb Joplin, endine kauboi ja šerif, nüüd aga karjaoksjonite

pidaja, kes oli üles kasvanud ühes Lääne-Texase rantšos vanimana üheteistkümne lapse seas. Seebi vanaisa Benjamin Jopling oli aidanud ehitada USA ratsaväe esimest Fort Worthi, mis oli üks välipostidest, mis rajati pärast Mehhiko-Ameerika sõda. Sethi ema Florence Porter Joplin juhatas kostimaja Amarillo äärelinnas. Sarnaselt abikaasale oli ka Florence Texases sündinud ja oli kolmeteistlapselise pere noorim liige. Tema isa Robert Porter oli kunagi teeninud lõunaosariikide konföderatsiooni ostuagendina. Seebi ja Florence'i esimene laps oli tütar Margaret, seejärel sündis 19. mail 1910 Seth Ward Joplin. Margaret käis internaatkoolis, aga Seth elas üksi ühetoalises majakeses kostimaja taga, eemal sealsetest halva kuulsusega majulistest. Üksildase poisina elas ta lihtsat elu ja mattis end raamatutesse. Ta läks kaheks aastaks Texas A&M-i tehnikakolledžisse ja suundus sealt Alabama ülikooli mehaanikat õppima. Kuna tal oli raha vähe ja ka isa, kes oli koolitee juba kolmeteistkümneselt katki jätnud, ei kavatse-
senud teda toetada, jäi Sethil lõpetamisest paar ainepunkti puudu ning ta naasis Amarillosse. Dorothyga tutvudes elas ta koos vanematega kostimajas ja töötas bensiinijaamas.

Seth ja Dorothy olid muljet avaldav paar: pikk kena mees mõtlike ja sügaval asetsevate siniste silmadega, käe kõrval veetlev ja elurõõmus rohesilmne kolledžitüdruk. Nad olid ühtlasi vastandite paar: mees oli mõtisklev introvert, kes tahtis olla intellektuaal ja eelistas veeta vaikseid õhtupoolikuid kirjanduse ja filosoofia üle arutledes; naine oli väljas käia armastav lõbutseja, kellele meeldis klaverit mängida ning laulda ja öö otsa tantsida. Dorothy järgis ema kristlikke veendumusi, Seth oli kindel ateist. Headel aegadel võis öelda, et nad täiendavad üksteist, halbadel aegadel tundus, et see suhe on ebakõlade tõttu purunemisele määratud. Neid ühendas kirk muusika vastu ja iha jõuda parema eluni, nagu ka meeletu tahtejõud ja teatud stoiline suhtumine. Kõik need omadused peale stoilise suhtumise said ka tütrele pärandatud.